

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΗΣ

ως λαϊκός συνθέτης

● Του Παναγιώτη Θωμά, Θεολόγου-Στιχουργού

Πριν από περίπου ενάμιση χρόνο έφυγε από κοντά μας ο μουσικοσυνθέτης, γέννημα της πόλης της Θεσσαλονίκης, Σταύρος Κουγιουμτζής. Η συνολική του μουσική κατάθεση έχει αναμφίβολα ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα. Ο ίδιος είχε δηλώσει πως το λαϊκό τραγούδι ήταν αυτό, που ήθελε να υπηρετήσει. Στο κείμενο, που ακολουθεί, γίνεται ακριβώς προσπάθεια να διαφανεί η λαϊκότητα στα τραγούδια του Κουγιουμτζή και ο χαρακτήρας αυτής της λαϊκότητας, που στην περίπτωση του εν λόγω συνθέτη λαμβάνει μορφή ιδιαίτερη, και ξεχωρίζει μεταξύ των άλλων σπουδαιών λαϊκών τραγουδοποιών και συνθετών της εποχής του. Ο γράφων πιστεύει ότι μιά τέτοια απόπειρα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στις μέρες μας, όπου η έννοια του λαϊκού παρουσιάζεται συγκεχυμένη και αόριστη, χωρίς συγχρόνως μια προσέγγιση της λαϊκότητας στο τραγούδι, σαν αυτή, που ακολουθεί, να θέλει να ορίσει ακριβώς, και συνεπώς να περιορίσει, την έννοια του λαϊκού και της λαϊκότητας. Σε μια τέτοια προσπάθεια είναι οδηγοί και βοηθήματα ασφαλώς τα τραγούδια του Σταύρου Κουγιουμτζή, και ιδίως αυτά, των οποίων τους στίχους έγραψε σε συνεχή διάλογο με τη μεστή του συγγραφική κατάθεση και ό,τι άλλο αποφθεγματικά είχε πει κατά καιρούς. Όπως γίνεται αισθητό μέσα από το έργο του, ο Σταύρος Κουγιουμτζής περιείχε, αλλά και αφουγκραζόταν τη λαϊκή ευαισθησία. Μιά ευαισθησία, που διά άλλης οδού, αλλά όπωσδήποτε ευθείας, καταλήγει στο εκκλησιαστικό βίωμα, το οποίο θα γίνει προσπάθεια να σκιαγραφηθεί στο δεύτερο κυρίως μέρος του κειμένου στην περίπτωση του εκ Θεσσαλονίκης συνθέτη.

Η ευαισθησία λοιπόν του Σταύρου Κουγιουμτζή, είναι περιττό και να το πει κανείς, δεν έχει σχέση με συναισθηματισμούς και γλυκερότητες, χαρακτηριστικά που σήμερα περνάνε και πείθουν ως ευαισθησία. Σχετίζεται με την καλή αίσθηση και την έμπονη στάση απέναντι στα λυπηρά και δυσάρεστα, που ζει στον τόπο του και στον καιρό του¹, αλλά και της ομορφιάς, που την έζησε, όπως την περιγράφει και την αναζητά, όταν βλέπει πως εκλείπει. Δεν είναι θεατής της ζωής, αλλά επιθυμεί να την ζήσει. Αυτά τα βρίσκει κάποιος στα τραγούδια του, των οποίων τους στίχους έγραψε, καταθέτοντας ποίηση, που προορίζεται για τη μελοποίηση, και κορυφώνεται με αυτήν². Όσα προηγούνται, και αυτά, που θα ακολουθήσουν, κάνουν ξεκάθαρο γιατί το τραγούδι του Σταύρου Κουγιουμτζή είναι από τον λαό και για τον λαό, είναι λαϊκό, και ο ίδιος, όπως αυτοαπεκαλείτο, ένας λόγιος,

αλλά λαϊκός συνθέτης. Αν λοιπόν τα τραγούδια, τα λαϊκά τραγούδια του Κουγιουμτζή, είναι κατάθεση ποιητική και αν κανείς έτσι θα τα ακούσει και θα τα αναγνώσει, πρέπει απαραίτητα να δει και τη σχέση ή τις σχέσεις ποίησης και τραγουδιού, που φαίνεται να είναι πολλές, όπως πολλά είναι και τα όμοια μεταξύ τους χαρακτηριστικά.

Ο Wendell Berry, Αμερικανός ποιητής και πεζογράφος, φορέας μιας άλλης κουλτούρας, μάλλον παρεξηγημένης και περιέργης για μας, αλλά πολύτιμης στις υψηλές της εκφράσεις, ερμηνεύοντας την παρατηρούμενη «απόσυρση» της σύγχρονης ποίησης από τη δυνατότητα να έχει «δημόσιο» ρόλο, θα πει πως ένα από τα στοιχεία που τη συντελούν, είναι ότι από την ποίηση λείπει το τραγούδι. Ακολούθως περιγράφει με λίγες λέξεις το τραγούδι, «ως δύναμη, που αντίκειται στην ειδικευση και στην απομόνωση». Ως δεύτερο στοιχείο της απόσυρσης της ποίησης από τα κοινά του βίου θα επισημάνει «την αποξένωση (των ποιητών προφανώς) από τη διήγηση». Εξέλιπε δηλαδή από την ποίηση η αρετή της αληθινής διήγησης. Στη συνέχεια ο Αμερικανός θα γίνει πιο γλαφυρός διευκρινίζοντας:

Ο μοντέρνος ποιητής (που στ' αλήθεια δεν τραγουδά καθόλου και τραγουδά μόνο στον εαυτό του) ολισθαίνει διστακτικά σε ένα χωρίς τέλος λόγο για την απομόνωση, την ενοχή, τον θάνατο, την αγνωμοσύνη- σε μία αυτοβιογραφία, στην οποία εκμεταλλεύεται τον εαυτό του και που χαρακτηρίζεται από ασύνδετη αισθαντικότητα.

Στα πιά πάνω σχόλια του Wendell Berry η έννοια της ποίησης συμπλέκεται και χωρίς υπερβολή ταυτίζεται με αυτήν του τραγουδιού, και δεν νομίζω πως δεν θα 'ταν λάθος να πούμε πως τα σχόλια αυτά ταιριάζουν και στο λαϊκό τραγούδι, και το αφορούν. Χαρακτηριστικά, λοιπόν, απαραίτητο για το τραγούδι το πραγματικό και την ποίηση την πραγματική- την τραγουδοποιία- είναι απαραίτητα η δύναμή τους να έχουν ρόλο κοινωνικό. Εδώ θυμάται κανείς τον Μάνο Χατζιδάκι, που με άλλα, αλλά ομοούσια λόγια χαρακτήρισε την τέχνη του τραγουδιού «ως κοινωνικό λειτουργήμα», που μπορεί «να μας ενώνει σε ένα μύθο κοινό». Το τραγούδι δεν μπορεί να αφορά μιά μόνο πτυχή της ζωής, δεν μπορεί να είναι μόνο πολιτικό, ή κοινωνικό, ή ερωτικό, αλλά, ει δυνατόν, πρέπει να αφορά, και την κοινωνία, και την πολιτική, και τον έρωτα, όπως και τις τόσες άλλες αφορμές για σύνθεση μουσική και ποιητική, για τραγούδι². Όλα τα προηγούμενα, όπως τα περιγράφει ο Berry, εξαρτώνται από τον

τρόπο ζωής και τη στάση του τραγουδοποιού, του ποιητή του τραγουδιού. Αυτός θα πρέπει να μπορεί να διηγείται. Και θεμελιώδης αρετή της αληθινής διήγησης είναι, νομίζω, η απλότητα. Και οι πιο σύνθετες καταστάσεις, αισθήματα και σκέψεις, πρέπει να δίνονται με τρόπο απλό. Στην απλότητα αναμφίβολα φθάνει κανείς μέσα από πάλη και πόνο, έτσι που η αρετή αυτή της διήγησης να είναι καρπός κάθαρσης ή να έρχεται μαζί μ' αυτήν. Για να τραγουδήσει τέλος ο τραγουδοποιός και να τραγουδήσουν και άλλοι μαζί του, πρέπει να είναι έξω από την απομόνωση, σε κατάσταση δηλαδή αγαπητικής κοινωνικότητας ή κοινωνίας και να μπορεί να δώσει ερμηνείες, που να ξεπερνούν το άτομό του, ενώ, θα έλεγε κανείς, πως τέτοιες ερμηνείες είναι αναπόφευκτα και αυτοβιογραφικές. Αυτές οι ερμηνείες αφορούν όλες τις εκφάνσεις της ανθρωπίνης ζωής, αλλά εξάπαντος και τον θάνατο.

Όλα τα προηγούμενα δεν μπορούν παρά να θυμίζουν τον Σταύρο Κουγιουμτζή. Σε συνέντευξή του είχε πει:

Με τους απλούς ανθρώπους μεγάλωσα, απ' αυτούς έμαθα να ονειρεύομαι... απ' αυτούς έμαθα να ζω αληθινά... Αργότερα γνώρισα τον Παπαδι-αμάντη, τον Μακρυγιάννη, τον Σεφέρη κ.ά. Αυτοί μου ζέσταναν την ψυχή τα παγωμένα χρόνια της χούντας και τα κατοπινά της μεταπολίτευσης. Έτσι κρατήθηκα μακριά από κάθε ιδεολογία, που ήθελε να καλυτερεύσει τον κόσμο, κι έβαλα σκοπό να καλυτερεύσω τον εαυτό μου. Να έχω και εγώ να δώσω κάτι. Έστω και μιά μικρή προσφορά από πέντε-έξι τραγούδια, κι όχι μόνο να παίρνω.

Από τα προηγούμενα λόγια του συνθέτη καταλαβαίνει κανείς πως ζούσε και σκεφτόταν ως μέλος κοινωνίας, της κοινωνίας και πραγματικότητας των χρόνων του με τις συγκυρίες και δυστυχίες της. Στο κοινωνικό του περιβάλλον λαμβάνει εφόδια, αλλά επιθυμεί και να ανταποδώσει την προσφορά. Θέλοντας να συμβάλει για το καλύτερο και το ανθρωπινότερο, επιλέγει να μιλήσει μέσα από το τραγούδι. Δεν ενστερνίζεται ιδεολογίες και ιδεολογήματα, για να αλλάξει τον κόσμο, αλλά, επιθυμώντας να τον αλλάξει, ξεκινάει από τον εαυτό του. Αυτή η αρχή του Σταύρου Κουγιουμτζή δεν μπορεί, παρά να θυμίζει προτροπές αγίων, που προτρέπουν χριστιανούς, που επιθυμούν κοινωνία καλύτερη, να παλέψουν για τη δική τους προς το αγαθό βελτίωση, φτιάχνοντας ένα μέρος του κοινωνικού σώματος και δίνοντας με την ύπαρξή τους ένα σημείο μεταμόρφωσης, που καλεί και άλ-

λους σε αυτήν. Έτσι και το τραγούδι του Σταύρου Κουγιουμτζή από πολύ προσωπικό γίνεται όντως κοινωνικό με αναφορά και δράμα.

Δεν μένει παρά να δούμε κάποια από τα τραγούδια του, που βεβαιώνουν των προηγούμενων λόγων το αληθές. Τα τραγούδια είναι φυσικά, για να τα ακούμε και να τα τραγουδάμε, και για να τα κρίνει κανείς, πρέπει να τα αισθανθεί ακέραια, δη-

λαδή αχώριστα από τη μουσική τους επένδυση. Γι' αυτό σε μιά προσπάθεια ανάγνωσής των στίχων τους ελπίζει κανείς πως δεν θα μειώσει τη δύναμή τους και δεν θα τα αδικήσει.

Στο τραγούδι του *Όλα καλά* ο συνθέτης μαρτυρεί κατάσταση ξενίας από τον κόσμο και θλίψης ζωτικής, που ανοίγει τα μάτια αυτού, που τη ζει, και του οξύνει τις ευαισθησίες. Αυτή η ξενία έχει μορφές πολλές. Είναι ο άνθρωπος του τραγουδιού ξένος για το πρόσωπο του έρωτά του, ξένος γι' αυτούς, που δεν θέλουν να θυμούνται, ενώ αυτός επιθυμεί να τραγουδά τις αναμνήσεις, ξένος για

τους θορυβώδεις, φοβισμένους από τις φωνές τους. Μορφή της ξενίας και η ανεργία.

Ενώ αναφέρεται ξανά στη μοναξιά της ερωτικής εγκατάλειψης, μιλάει και για τη σημαία στο μπαλκόνι, που αλλάζει χρώματα, δηλαδή αλλάζει συμβολισμό και νόημα, και αλλάζει τη ζωή του, τον πληγώνει. Αν σκεφτούμε ότι το τραγούδι ο Κουγιουμτζής το συνέθεσε το '74, χρονιά σημαδι-

ακή και ταραγμένη πολιτικά και εθνικά για τον ελληνισμό, εύκολα θα καταλάβουμε γιατί η σημαία άλλαζε χρώματα και γιατί αυτό τον πληγώνει. Στο *πουκάμισο το θαλασσί*, ένα άλλο τραγούδι, που γνώρισε μεγάλη επιτυχία, ο Κουγιουμτζής αφήνει πολιτικής υφής υπονοούμενο, όπως ο ίδιος αργότερα το ομολόγησε. Έτσι λίγα χρόνια πριν το '74, την εποχή του *Όλα καλά*-εποχή της χούντας, τραγουδώντας «χρυσή κλωστή και βελονιά ποιος θα δικάσει το φονιά», υπαινίσσεται τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Το τραγούδι εκλαμβάνεται μονάχα για ερωτικό, αφού το συμπλήρωμα του στίχου

«αυτόν που σ' έκανε να κλαίς για αμαρτίες μου παλιές» αυτό δείχνει, και ο συνθέτης του αποφεύγει τη λογοκρισία και την πιθανή φήμωση, όπως χαρακτηριστικά ομολόγησε.

Επιστρέφοντας στο *Όλα καλά*, βλέπουμε σε αυτό ένα Σταύρο Κουγιουμτζή, που δεν μιλάει και δεν τραγουδάει μονολιθικά, δεν κλείνεται στα δικά του, πονάει και για τα άλλα. Τελικά όλα τον αφορούν και όλα είναι δικά του. Έτσι με αυτό το τραγούδι αποκαλύπτεται μια ευαισθησία, που ανοίγεται και αγκαλιάζει, και όχι που κλείνεται και καταθλίβει. Ο Κουγιουμτζής διηγείται με απλότητα καταστάσεις, που τις μοιράζονται και άλλοι της εποχής του, και τους αφορούν, γι' αυτό και όταν τις έκανε τραγούδι τις τραγούδησαν μαζί του. Έτσι το τραγούδι, που ήταν λαϊκό, αναδείχθηκε σε λαϊκό.

Από την αρχή του τραγουδιού ο Κουγιουμτζής εξέφρασε ειρωνεία με το «όλα καλά» του πρώτου στίχου. Ειρωνεία διαπνέει σχεδόν όλο το τραγούδι. *Ήταν πέντε, ήταν έξι*, όπου η απλότητα της διήγησης του Κουγιουμτζή αφήνει να υπονοούνται αισθήματα και σκέψεις, που δίνουν την ύπαρξή του. Η αναφορά στο ρολόι και στην ώρα, που δείχνει, κάνουν στο τραγούδι, στο ποίημα του Κουγιουμτζή, έντονη την αίσθηση του χρόνου. Ο χρόνος, όμως, η ώρα, που περνάει, φαίνεται να είναι πράγμα δευτερεύον, και δεν καθορίζει τα γεγονότα, που φτιάχνουν το τραγούδι, αλλά στιγματίζεται από αυτά. Ο χρόνος είναι υποταγμένος στα νοήματα, που γεννάει η θλίψη. Η ποιότητα του χρόνου στο τραγούδι είναι φτιαγμένη από την ψυχική κατάσταση του ανθρώπου. Αυτή τελικά φτιάχνει τον χρόνο. Ο χρόνος ο πραγματικός δεν είναι αυτός του ρολογιού, οι αριθμοί, αλλά τα όσα η ψυχή περιέχει στον τόπο, που περιπλανιέται. Ο Κουγιουμτζής, σαν να προσπάθησε να αποτυπώσει σε ένα τραγούδι όσα βλέπει στον παρόντα χρόνο, ενώ, είναι φανερό πως και το παρελθόν είναι παρόν σε στιγμές, που η ψυχή ξεχειλίζει από αυτά, που της στενεύουν τον χώρο και την αναπνοή, στις οποίες ακόμα και η μνήμη είναι αβάσταχτη. Όλο το τραγούδι μοιάζει με ήρεμη έκρηξη μιας πληγωμένης ύπαρξης. Γι' αυτό και από την πρώτη στροφή ο ποιητής ομολογεί ανεπιτήδευτα πως έκλαψε.

Η δεύτερη στροφή, όπου ο Κουγιουμτζής ειρωνικά παρουσιάζει τον εαυτό του μέτοχο μιας απάθειας, που μάλλον απεχθάνεται, καθώς αντικρύζει μαζεμένη την παραφροσύνη του κόσμου, παρομοιάζει με ένα ποίημα του Νίκου Ματσούκα, που σαν να συνεχίζει αυτά, που ο Κουγιουμτζής ομολογεί. Γράφει ο Νίκος Ματσούκας:

Στη σφαγή και στο αίμα κυλιέται ο μισός κόσμος

Κι ο άλλος μισός ενημερώνεται κάθε ημέρα

Από εφημερίδες, ραδιόφωνα και τηλεοράσεις.

Και δε νοιάζεται μην τυχόν κι αλλάξουν οι όροι:

Αυτός να σφάζεται κι οι άλλοι να ενημερώνονται.

Η ειρωνεία γίνεται αυτοσαρκασμός, και ο Κουγιουμτζής ομολογεί, ίσως με ντροπή, πως, τραγουδώντας τα τραγούδια της φτώχειας, που την έζησε στο πετσί του, και της ξενιτειάς, αγοράζει ρετιρέ στην Κηφισιά.

Η νοσταλγία για αληθινά λουλούδια, που να μυρίζουν, και όχι πλαστικά, συναντά τη νοσταλγία για τον φίλο και για μιά αγάπη, που είχε και έχασε και μετά το ρολί σταματά. Ο χρόνος σταματά και από δω φαίνεται πως τη ροή του χρόνου καθόρισαν τα γεγονότα της ψυχής. Εκεί, που μοιάζει να τελείωσε η αντοχή της να βαστάζει αυτά, που πληγώνουν, σταματάει ο χρόνος, σταματάει το τραγούδι. Ένα τραγούδι, που μπόρεσε να αγγίξει τόσους άλλους, αφού ο Κουγιουμτζής, εκτιθέμενος, ομολόγησε και τους καημούς τους δικούς τους. Τους καημούς όμως αυτών, που σκέφτονται και νοιώθουν, προκαλώντας την ευαισθησία και αυτών, που δεν μπαίνουν στον κόπο, ή δεν έμαθαν να το κάνουν.

Ο λόγος όμως για την ομορφιά και τη νοσταλγία της στον Σταύρο Κουγιουμτζή, που τη θύμισαν τα ψεύτικα, τα πλαστικά λουλούδια, θα μπορούσε να μας απασχολήσει για πολύ ακόμα. Ο άνθρωπος, που, κοιτώντας μιά παρέα στη Θεσσαλονίκη της νεότητάς του να τραγουδά μονιασμένη, επιθύμησε να γράψει τραγούδια, για να δώσει στις παρέες και στον κόσμο ομορφιά και αφορμή όμορφης επικοινωνίας, έφτασε στην ωριμότητά του να πει κάνοντας διάλογο με τον Ντοστογιέφσκυ:

Κάποτε είπες: «Η ομορφιά θα σώσει τον κόσμο». Συμφωνώ απόλυτα μαζί σου, Φιόντορ Μιχαήλοβιτς, και σου ζητώ ταπεινά να μου επιτρέψεις να προσθέσω: Εάν η ασχήμια δεν καταστρέφει την ομορφιά.

Αλλά και σε ένα από τα λιγότερο γνωστά τραγούδια του το 1986 θα γράψει, αναπολώντας πρώτα

την ομορφιά των τραγουδιών: *Όλα τα 'καφε η φωτιά/ Κι η πικρή σου η ματιά/ Ψάχνει μέσα στα τραγούδια/ Μα και κείνα δυστυχώς/ Τα 'χει κάνει ο καιρός δίχως άρωμα λουλούδια.* Και γινόμενος απόλυτα απαισιόδοξος, θα συνεχίσει: *Μη γυρεύεις ομορφιές/ Δεν υπάρχουνε χαρές/ Σ' έναν κόσμο χαλασμένο/ Σ' έναν κόσμο από βροχές/ Κάτι άρρωστες ψυχές/ Θα σε λένε πουλημένο/ Θα σε λένε ξωφλημένο.* Μιλώντας σε δεύτερο πρόσωπο, ο Κουγιουμτζής, σαν να απευθύνεται απολύτως προσωπικά στον ακροα-

τή του, και δεν χωράει καμμία αμφιβολία πως του απευθύνει απαισιόδοξο και λυπηρό μήνυμα. Δεν υπάρχει πια ομορφιά μέσα στον κόσμο. Θα ρωτήσει κανείς: Σε τι θα βοηθούσε η ακρόαση και ο εν-

1 Τα λόγια του Στέλιου Βαμβακάρη για τον πατέρα του Μάρκο Βαμβακάρη αποδίδουν με καθαρότητα τον χαρακτήρα της ευαισθησίας αυτής, που χαρακτηρίζει κάθε λαϊκό συνθέτη και κάθε λογής δημιουργό της τέχνης: «Ο Μάρκος ήταν ένας χρονικογράφος, που τραγούδησε την εποχή του στο ακέραιο. Είχε βγει στη γύρα – μια γύρα, που έκανε γύρα στις ψυχές των ανθρώπων. Ήταν δέκτης τρο-

μερός, κεραία... Μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του έγραφε για ό,τι έβλεπε γύρω του... Ότι του φαινόταν σημαντικό το έκανε τραγούδι ο Μάρκος, και όλοι οι μεγάλοι της μουσικής... Ο πατέρας μου δεν απομονωνόταν, για να εμπνευστεί και να δημιουργήσει. Αντίθετα έπιανε το μπουζούκι του και, σ' όποιον χώρο και να βρισκόταν, έπαιζε κι έφτιαχνε τα τραγούδια του».

στερνιασμός μιας τέτοιας άποψης; Σε απόλυτη απογοήτευση; Οφείλει πάντως να επισημάνει κανείς κάτι άλλο: Αυτά τα γράφει άνθρωπος, που έζησε ομορφιές, και αρκεί κανείς να δει τις σελίδες από την αυτοβιογραφία του¹, που περιγράφουν τη ζωή του στα πρώτα του χρόνια στη Θεσσαλονίκη, την οποία για την ομορφιά της αγάπησε αμετανόητα. Και επειδή έζησε την ομορφιά, μπορεί να βλέπει την έλλειψή της, την ασκήμια. Και αυτό είναι προνόμιο και αρετή, που πάει σήμερα να χαθεί. Ο

Μάνος Χατζιδάκης στα Σχόλια του τρίτου είπε:

Όποιος δεν φοβάται το πρόσωπο του τέρατος, πάει να πει ότι του μοιάζει. Και η πιθανή προέκταση του αξιώματος είναι να συνηθίσουμε τη φρίκη, να μας τρομάζει η ομορφιά.

Ο Σταύρος Κουγιουμτζής είναι, νομίζω, ένα παράδειγμα μη εξομοίωσης με το τέρας της ασκήμιας. Και τα τραγούδια του μια μαρτυρία υγείας, που όποιος την έχει μπορεί να βλέπει και να φοβάται τη φρίκη και την ασκήμια και να γυρεύει ίσως αλλού την ομορφιά.

Δεν θα 'ταν πάντως σύμφωνα με την παράδοσή μας και τον πολιτισμό μας-τον λαϊκό μας πολιτισμό- και όσα αυτά περιέχουν να μείνει κανείς στην απογοήτευση από την απώλεια της ομορφιάς. Κάπου υπάρχει ελπίδα, κι ας είναι «η ζωή γεμάτη λάθη/ Κι ο παράδεισος αργεί», όπως αλλού τραγουδάει ο Σταύρος Κουγιουμτζής. Ο ίδιος εξάλλου συνθέτης, χρόνια πριν, έγραψε στο τραγούδι του «Αν δεις στον ύπνο σου ερμηλιά»: «Αν δεις στον ύπνο σου εκκλησιά/ Αν δεις την Παναγία/ Κάνε τον πόνο μου χαρά/ Το δάκρυ μου ευτυχία». Ο συνθέτης και ποιητής συναντάει με οδηγό την απλότητα και την ευαισθησία του την Εκκλησία και τα πρόσωπά της και βρίσκει την ελπίδα αλλού, όταν φαίνεται να χάθηκε κάθε θετική προσδοκία για ομορφιά, για ευτυχία.

Τα τελευταία σχόλια για την κουγιουμτζική ευαισθησία μας φέρνουν ενόπιον του θέματος, που αφορά το εκκλησιαστικό βίωμά του, τη σχέση του με το εκκλησιαστικό γεγονός. Στις πρώτες σελίδες της αυτοβιογραφίας του γράφει με απλότητα πως σε όνειρό της η μητέρα του τον είχε δει με ένα σταυρό στο μέτωπο και, σύμφωνα με την ερμηνεία γνωστού τους ηγουμένου στο Τσαούς Μοναστήρι, αυτό δήλωνε πως ο γιος της θα γινόταν σπουδαίος άνθρωπος. Ωστόσο απέναντι στην Εκκλησία ο Κουγιουμτζής φαίνεται να έχει δισταγμούς, που δεν σημαίνουν και άρνησή της. Από την αυτοβιογραφία του κανείς ξεχωρίζει την εξής αναφορά του:

«...Από ένστικτο έτρεχα τη Μεγάλη Παρασκευή από επιτάφιο σε επιτάφιο, για να ακούσω το «Αι γενεαί πάσαι». Στις εκκλησίες δεν πολυπήγαινα μέσα, γιατί φοβόμουν ότι είμαι αμαρτωλός, και μη μου δώσει καμιά ο Θεός ή κανένας άγιος και μ' αφήσει σέκο... Δεν το είπα και σε κανένα εξομολόγο τότε, που πήγαινα στο κατηχητικό, να μου πει τι είναι αυτό, που παθαίνω. Ακόμα και τώρα διατάζω να μπω σ' εκκλησία, και τις περισσότερες φορές μένω στο προαύλιο. Πιστεύω πως εκεί είναι η θέση μου».

Η υπερβολική ευαισθησία του Κουγιουμτζή, ο φόβος, ή ίσως τα ηθικά κριτήρια, που καθόριζαν τη θέση του, όταν βρισκόταν στο εκκλησιαστικό κτίσμα, στον ναό, δεν μπορούν να περιορίσουν την εκκλησιαστικότητά του, η οποία δεν πρέπει να καθορίζεται μονάχα με κριτήριο τέτοιες εγγύτητες ή αποστάσεις. Πολύ μάλλον, όταν ο Σταύρος Κουγιουμτζής στην ωριμότητά του φαίνεται να προσεγγίζει την Εκκλησία με ιδιαίτερο τρόπο, αυτόν που έδωσε την πιο καθοριστική, μορφικά του-

λάχιστον, συνάντηση στο έργο του με το εκκλησιαστικό γεγονός και τα εκκλησιαστικά γεγονότα και πρόσωπα. Αυτή τη συνάντηση βρίσκει κανείς και ακροάται στον δίσκο *Ύμνοι αγγέλων σε ρυθμούς ανθρώπων* του 1997, έργο που ακολούθησε τα εννέα χρόνια σιωπής του εκλεκτού συνθέτη της Θεσσαλονίκης. Το συγκεκριμένο έργο αποτελεί άκρως σημαντικό γεγονός για τον λαϊκό και τον εκκλησιαστικό μας πολιτισμό. Ως προς το περιεχόμενο, και το προηγούμενο έργο του Κουγιουμτζή, τα τραγούδια του, με την κατάθεση της έμπονης ευαισθησίας για τον κόσμο και τα πράγματα, έχει στίγματα αμιγώς εκκλησιαστικά. Στους *Ύμνους αγγέλων σε ρυθμούς ανθρώπων* όμως, από το τραγούδι και ως συνθέτης λαϊκός θα μεταφερθεί στους ύμνους της Εκκλησίας, ως έχουν, και θα ομιλήσει μαζί τους. Προσεγγίζει έτσι και την Εκκλησία με τον δικό του τρόπο, κάνοντας με τους ύμνους της διάλογο και συνομιλία δημιουργική, και έτσι τους μελοποιεί. Αξίζει να δούμε τα κίνητρα και το χαρακτήρα, που αφορούν αυτή την προσπάθεια του Σταύρου Κουγιουμτζή, που τελικά αναδεικνύουν τη σημαντικότητά της και την ιδιαίτερης μορφής εκκλησιαστικότητά της. Αυτό θα γίνει εφικτό κατ' αρχήν μέσα από τα ίδια τα λόγια του μουσικοσυνθέτη από μιά συνέντευξή του, που παραχώρησε το 1997.

Ερωτώμενος «Με ποιο κριτήριο επέλεξε τους συγκεκριμένους ύμνους για να τους μελοποιήσει», απάντησε:

Οι περισσότεροι είναι από τους ύμνους της Μεγάλης Εβδομάδας. Ήταν μια ανάγκη μέσα από τα βιώματα, που είχα από παιδί. Το Πάσχα είναι το συγκλονιστικότερο βίωμα, που κουβαλάω.

Η απάντηση του Σταύρου Κουγιουμτζή είναι απλή και απέριτη. Το ίδιο και η ομολογία του εκκλησιαστικού του βιώματος. Και φαίνεται πως αποπνέει αέρα αυθεντικότητας, που δύσκολα βρίσκει κάποιος σε θρησκευτικά στρατευμένους καλλιτέχνες.

Ακολούθως ο Σταύρος Κουγιουμτζής ερωτάται: «Πόσο εύκολα πήρατε την απόφαση για αυτή τη μελοποίηση, που περιλαμβάνει και το Χριστός Ανέστη; Κάποιοι θα μπορούσαν να μιλήσουν για ιεροσουλία...», απαντάει:

Τα εννέα χρόνια της σιωπής ήταν μια προετοιμασία. Θέλει θάρρος και τον κατάλληλο σεβασμό. Θέλει δέος. Ένα δημοτικό τραγούδι λέει: «Σαράντα μέρες νηστικός έκανε ο ζωγράφος/ κι ύστερα σε ζωγράφισε χωρίς να κάνει λάθος». Εγώ έκανα νηστεία εννέα χρόνια, και αυτό δείχνει τη σοβα-

ρότητα, με την οποία καταπιάστηκα με αυτά τα πράγματα, γνωρίζοντας το πρόβλημα, που είχα να αντιμετωπίσω.

Το ερώτημα, που απευθύνθηκε στον Κουγιουμτζή, εξέταζε την επίγνωσή του για το εγχείρημά του, να μελοποιήσει ξανά κείμενα υμνολογικά, που είναι καθιερωμένα, και διατηρούνται, ως έχουν, απο την Εκκλησία, και ως προς τη μελωδική τους απόδοση. Με άλλα λόγια, ερωτήθηκε το κατά πόσο ο συνθέτης είχε την αίσθηση της ιερότητας, που περιβάλλει τα κείμενα των ύμνων, αφού ήταν φυσικό να κατηγορηθεί από άλλους-παραδοσιακούς, ή παραδοσιαρχικούς, ή και υπερβαλλόντως ευσεβείς- για ιεροσουλία. Απάντησή του είναι η αναφορά στη σιωπή των προηγούμενων εννέα χρόνων της ζωής του, αφού από το 1986 μέχρι το 1995 δεν είχε μελοποιήσει απολύτως τίποτα. Ζούσε στη σιωπή, «ζηλεύοντας αυτούς, που σωπαίνουν», όπως ο ίδιος αλλού ομολογεί, και μή θέλοντας, όταν ερωτήθηκε, να τη σχολιάσει, επιθυμώντας να είναι συνεπής προς αυτήν. Η σιωπή ήταν μάλλον έλλογη, και όταν ο ίδιος της δίνει χαρακτήρα προετοιμασίας, προκειμένου να ασχοληθεί δημιουργικά με τους ύμνους της Εκκλησίας, που περιγράφουν το βίωμά της, αυτή η σιωπή φαίνεται ότι παρήγαγε καρπούς, όπως και η σιωπή των ασκητών της ερήμου έχει τους καρπούς της. Με σεβασμό και δέος απέδωσε μουσικά τα κείμενα, που ανήκουν στη λατρεία της Εκκλησίας για αιώνες.

Και κάτι άλλο πιστεύω πως πρέπει να ειπωθεί γι' αυτήν τη μελοποίηση των εκκλησιαστικών ύμνων από τον Σταύρο Κουγιουμτζή. Ο ίδιος είπε:

Κράτησα τα στοιχεία της βυζαντινής παράδοσης και αξιοποίησα ακούσματα από την κλασική μουσική, το δημοτικό και το λαϊκό τραγούδι. Ήθελα να δημιουργήσω σε φόρμα τραγουδιού, γιατί έτσι έχουμε μάθει να εκφραζόμαστε.

Με αφορμή τα προηγούμενα σχόλια του μουσικοσυνθέτη δεν μπορεί κανείς να μη θυμάται ένα αξίωμα, στο οποίο πίστευε και το οποίο δηλώνει:

Πρωτοτυπία είναι να μοιάζεις με όλους τους άλλους και ταυτόχρονα να είσαι ο εαυτός σου.

Αναμφίβολα το αξίωμα του Σταύρου Κουγιουμτζή είναι άριστη έκφραση της ορθής, αλλά και της ορθόδοξης στάσης απέναντι στην παράδοση, και οδηγός για κάθε σύγχρονη δημιουργία. Το αξίωμα αυτό, που ο ίδιος εφάρμοσε για χρόνια, γράφοντας τα τραγούδια του, τηρεί και στη μελοποίηση των εκκλησιαστικών κειμένων, αφομοιώνοντας, βυζαντική παράδοση, κλασική μουσική, δημοτι-

κό και λαϊκό τραγούδι, θέλοντας να φτιάξει κάτι, που είναι τελικά τραγούδι, γιατί έτσι εκφράζεται και έτσι έχει μάθει ο Έλληνας να εκφράζεται. Επομένως ο Κουγιουμτζής δίνει κάτι καινούριο, που έχει τη σφραγίδα του την προσωπική, ενώ μεταφέρει και τα στοιχεία της παραδόσεως, που γνωρίζει. Έτσι, αφού αυτό, που φτιάχνει, είναι τραγούδι, δεν θα 'ταν λάθος, νομίζω, να πούμε, πως η δική του απόδοση των ύμνων έχει την ελπίδα να συναντήσει τον λαό, και ο Σταύρος Κουγιουμτζής αποδεικνύεται ουσιαστικά και μέσω αυτής του της πρόθεσης λόγιος, αλλά λαϊκός συνθέτης, ορθά πρωτότυπος και σύγχρονος.

Νομίζω ότι δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να κλείσουμε αυτή την αναφορά στους *Ύμνους αγγέλων σε ρυθμούς ανθρώπων* από τα λόγια του συνθέτη τους, που δείχνουν τα βαθύτερα κίνητρα και τους λόγους, που ώθησαν τον Σταύρο Κουγιουμτζή στη μελοποίηση των ύμνων, που αποτελεί σταθμό για τον σύγχρονο λαϊκό και εκκλησιαστικό μας πολιτισμό:

Θυμάμαι, όταν ήμουν επτά χρονών, τη Μεγάλη Εβδομάδα, και ιδιαίτερα τη Μεγάλη Παρασκευή, όταν τα πιπιρίκια μαζευόμασταν στον αυλόγυρο της Εκκλησίας των Αγίων Αναργύρων, στο Επιταπύργιο της Θεσσαλονίκης, για να παρακολουθήσουμε το στόλισμα του Επιταφίου και να συμβάλουμε κι εμείς με κανένα κλεμμένο λουλούδι από τους γειτονικούς μπαξέδες.

Από τη Μεγάλη Δευτέρα άρχιζε για μας ένας Γολγοθάς, που έφθανε μέχρι τη Σταύρωση, κι εκεί στη Σταύρωση πάγωνε το παιδικό μας μυαλό από ένα βασανιστικό «γιατί». Ολόκληρη τη Μεγάλη Εβδομάδα μια θλίψη στα μάτια κι ένας πικρός κόμπος στο λαιμό. Όσπου να σημάνει το «Χριστός Ανέστη» και να έρθει ο λυτρωμός για μας, τα παιδιά. Τα χρόνια σιγά-σιγά πέρασαν, πολλά πράγματα άλλαξαν, κι εγώ τώρα, στα εξήντα πέντε μου χρόνια, καθώς με πνίγει το κενό της εξέλιξης, η απόγνωση της τηλεόρασης και ο εφιάλτης των αυτοκινήτων, νοστάλησα να προσφέρω πάλι λίγα λουλούδια για το στόλισμα του Επιταφίου, βγαλμένα μέσα από την ψυχή μου.

Για τα προηγούμενα δεν χωράει κανένα σχόλιο. Απλά νομίζω πως ταιριάζει να προστεθεί για την περίπτωση του «άχραντου», κατά τον Μάνο Ελευθερίου, Σταύρου Κουγιουμτζή, που καταπίστηκε και με τους ύμνους της Εκκλησίας, ότι και κάποια από τα τραγούδια του ανήκουν σε αυτά, που ο Μάνος Ελευθερίου θα χαρακτήριζε «ισάξια των καλύτερων θρησκευτικών ύμνων». Και ας μην ξενίζει

κάποιους αυτό, γιατί άγια είναι τα πράγματα, που ο Κουγιουμτζής και οι όμοιοί του νοστάλησαν και τραγούδησαν.

Ελπίζω πως η προσπάθειά μου να αναφερθώ στον Σταύρο Κουγιουμτζή, ως λαϊκό συνθέτη, και να επιχειρήσω μια περιγραφή της ιδιαίτερης προσφοράς του, μέσα από ανάγνωση του έργου του, δεν μείωσε αυτό το έργο. Γνωρίζω πως κάποιοι ίσως πουν, «τι χρειάζεται όλη αυτή η φιλοσοφία για τα τραγούδια; Είναι απλώς τραγούδια». Με αυτό δεν διαφωνώ απόλυτα. Και το καλύτερο είναι να τα ακούμε και να τα τραγουδάμε, να τα χαιρόμαστε. Αν όμως αυτά τα τραγούδια και η ιστορία των ανθρώπων τους μας επιτρέπουν ή μας προκαλούν να σκεφτούμε και να προβληματιστούμε για τις ζωές μας και για τη μοίρα του πολιτισμού μας, νομίζω πως αξίζει να ενδώσουμε σε μια τέτοια πρόκληση. Και έργα όπως αυτά του αλησμόνητου Σταύρου Κουγιουμτζή, που αποδείχτηκε συν τοις άλλοις και δημιουργός εκκλησιαστικού πολιτισμού, με ήθος, που απέπνεε ταπεινότητα και ανθρωπινότητα, μπορούν πάντα να μας κάνουν αληθινά να σκεφτόμαστε και να μας εμπνέουν. Το πέρασμα του χρόνου δεν τα καθορίζει. Ένας ακόμα λόγος, για να τα ονομάσουμε λαϊκά. ■

Πηγές και Βοηθήματα

- Σταύρου Κουγιουμτζή, *Ανοικτά παράθυρα με κλειστά παντζούρια*, Εκδόσεις Κέδρος, 2001.
- Χρόνια σαν βροχή, Εκδόσεις Ιανός, Θεσσαλονίκη 2005.
- Σταύρου Κουγιουμτζή, *Εικοσιδύο Τραγούδια*, Εκδόσεις Νάκας, Αθήνα 1984.
- Μάνου Χατζιδάκη, *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι*, Εκδοτική Εταιρεία, Αθήνα 1995.
- «Το πρόσωπο του τέρατος και ο φόβος μήπως το συνηθίσουμε» Τα σχόλια του Τρίτου, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 2003.
- Μάνου Ελευθερίου, *Είναι αρρώστια τα τραγούδια*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001.
- Jeffery Triggs, *Standing by Words: Wendell Berry's "Interesting Prose Side"*, 1986.
- Ισαάκ Σύρου, *Τα ευρεθέντα Ασκητικά*, Ρηγόπουλος 1980.
- Βλ. Κυριάκου Χαραλαμπίδη, «Το σημείο και ο κραδασιμός», *Θέματα λογοτεχνίας*, Ιούλιος-Οκτώβριος 1999.
- Δίφωνο (Περιοδικό), *Σταύρος Κουγιουμτζής (Συνέντευξη)*, Τεύχος Απρίλιος 1997.
- Νίκου Ματσούκα, *Θαμπός Καθρέφτης*, Εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2000.
- Pop Eleven (Περιοδικό), «Αποσπάσματα από το βιβλίο «Μάρκος Βαμβακάρης, ο Άγιος Μάγκας: Ο Στέλιος Βαμβακάρης για τον πατέρα του», Τεύχος 2, Απρίλιος 1997.